

УДК 94 (575.2) (514)

КЫРГЫЗЫ В КИТАЕ И “УРКУН”

Тоқон Ысақ

В статье китайского ученого Токон Ысақ раскрываются обстоятельства жизни кыргызских беженцев в Китае после восстания 1916 г., их адаптация в новых условиях, а также достижения отдельных личностей в творчестве.

Ключевые слова: восстание; Уркун; исход; беженцы; кыргызы; роды; племена; этнос; Китай.

KYRGYZ PEOPLE IN CHINA AND “URKUN”

Tokon Ysak

In the article of the Chinese scientist Tokon Ysak reveals circumstances of the Kyrgyz refugees life in China after the revolt of 1916, their adaptation in new conditions, and also achievements of individuals in creativity.

Keywords: uprising; Urkun; exodus; refugees; Kyrgyz people; clans; tribes; ethnos; China.

Бул мақала үч мазмунду өз ичине камтыйт:

(1) Жуңго кыргыздарынын “Үркүн” менен болгон байланышы

Жуңго кыргыздары жуңгодогу 56 улуттардын бири саналып, ушу күндө 200 миңден ашуун жан саны менен аз улуттар катарында өздөрүнүн ата бабасы байыртан бери жашап келген ата журттарында жашап келди. Жуңго кыргыздарын Жуңгода жашаганына байланыштуу басма маалыматтардан, коомдук текшерүүдөн орчундуу саны Шинжаң уйгур аптоном районунун түштүк жана түндүк деп экиге бөлүнгөн жагында басым сандагы Ата-Бабасы Жуңгодо туулуп туруктуу эле өмүр сүрүп келген кыргыздар жашайт. Түштүк Шинжаңда Қызылсуу кыргыз аптоном облусу Тияншандык кыргыздардын сиясы, экеномика, окуу агартуу, жашоо шарттарын Жуңго эл республикасына өкүл болгон укуктуу жетекчилик органы салактына ээ болгон жалгыз гана кыргыз аптоном облус. Ага караштуу бир шаар (Артыш шаары), үч оодан (Ақчий, Улуучат, Ақтоо)оодандарында байыркы Жуңго кыргыздары жана аларга кошулуп олтуракташқан аз сандагы үркүндүн кыргыз элинин урпагы жашайт. Ушул чөйрөлөргө туташ келген жэрлерден көнө жазма булактарда арбын жолугучу айтылуу Алты шаардан, мисалы: Ақсуу аймагында Учтурпан ооданына караштуу Жамансуу кыргыз аптономиялык улуттук айылы, Онсу ооданы, Бай ооданы, Келпин ооданы, Кучар ооданы, Ақжар, Жылдыз (бул атактуу көнө өөрөн азыр бир аялдама эле болуп калды) жана Зындан деген жерлерде үркүндүн кыргыз эли жа-

шайт. Қашқар аймагында Маралбашы ооданы, Яркент ооданы, Көнөшаар ооданы, Пэйзиват ооданы, Опол айылы қатарлуу жерлерде башқаларга аралашып жашаган тияншандық жерлик тургундардын урпагынан бөлөк көп саны үркүндүн кыргыз элинин урпагы жашайт. Хотен аймагында Гума ооданы Кеңқыр кыргыз аптономиялык улуттук айылынан башқа Лоп ооданы, Қарақаш ооданы, Кирийе ооданы қатарлуу жэрлерде чачыранды жағашқан кыргыздар жашайт. Түндүк Шинжаңда Иле Қазақ аптоном облусунун Қулжа шаарында, Текес ооданына караштуу Көктерек кыргыз аптономиялык, Шаты кыргыз аптономиялык улуттук айылы дана көрүнгөн үркүн кыргыздардын урпақтарынан. Байынголун Моңгол аптоном облусуна караштуу Көрла шаары, Қарашаар ооданы, Лопнур ооданы, Бүгүр ооданы бул жэрлердеда жерлик же үркүндөн келген кыргыздар жашайт. Тарбағатай аймагында Чөйчөк шаары, Дөрбулжун ооданында Буддизимге ишенген “үркүн элинин урпагы” жашайт.

Миндан бөлөк атбай журутқа белгилүү Хийлонжан району Фуйү ооданы Вужазы, Чижазы айылдарында жашаған 3000 ден артық сөгү кыргыз жарандары кошулуп жалпы айтылған, Жуңго кыргыздары нын санын жана улуттук қурулушун көрсөтөт.

“Үркүн” Жуңгодогу кыргыздарында белгилүү бир тарыхый атоонун же күңгүрттө қалған иш-аракеттин туйуқ аталышы боюнча қабыл алынып, аябагандай сейрек айтылып, қыргынчылық башқа келген улуттук оор жоготуу оқуясы эстен

көтөрүлгөн бойдон калды. 1916-жылдан бери аз болгондо үч урпак эл жаңыланып, эне тил, улуттук салт – санаа, кыргыз үй-бүлөсүн куруу жана кыргыз сөгүн тунук сактап калууга аракеттенген болсо да аргасыздан жасалган, көп қатмарга сиңген абжеш маданияттық өзгөрүүлөр аздын көпкө моюн сунушу жана заманбап өркөндөп баратқан жаңы турмушка көнүп жашоо талабы аргандай кыргыз баласын заман менен тең алга басууга жетеледи. Жаңы өзгөчөлөнгөн заманбап техникалық турмуш жана күндө пайда болгон жаңы сөздөн буюмгача улуттук емес заманча жашоого кызыктырды. Бул жерде саясы басымдан тышқары улуттук өнүгү деңгелинин талапка ылайық жүрбөгөнү ең негизки себептерден деп айтууга болот. Жуңго Комунистык партиясы улуттарды тең карап, ушул мамлекетте жашаган, бар болгон улуттардын баардыгына улуттук тилин, улуттук динин, улуттук маданиятын өз укуктарына берип, жан саны 8000 ге толгон же жақындаган жерлерде улуттук аптономиялык айылдарды куруп берген (Жамансуу кыргыз аптономия айылы, Көктерек кыргыз аптономия айылы, Шаты кыргыз аптономия айылы, Кеңкыр кыргыз аптономия айылы белгилүү төрт кыргыз айылы бар) болсо да, Азыр ушу күндө эне тил менен кыргыз нақай улуттук салт - санаасын үйдө, иште, күндөлүк жашоодо кармап жүргөн кыргыз жаранынын саны күн сайын азайып баратқаны ашкере байқалат. Кыргызды сактап турган жақшы жөрөлгөсүн башка улуттарга көрсөтүп, заманбап жашаганга жетишкенде абдан эле сонун болмок. Уруусун айтып жүргөн кыргыздар гана кыргыздыгын далилдегенге жарайт.

“Үркүн” деген сөздү Жуңго кыргыздарынын эсинде сакталды десек кыргыз тилине түшүнүгү бар, тарых, маданият билимдерин үйрөнгөн, улуттук санаасы бийик, улуттун тагдырына тартылган адамдар аргандай матырыялдардан окуп, терең түшүнүк алары талашсыз. Кыргыз тилинде жазылган мейли Кыргызстан же Жуңго кыргыздарынын жазма эмгектеринен бул мазмундагы пикирлерди билгиси келсе табалары анык, тарыхый кырдалын ичкерилей билгенге аракет жасагандар да жоқ емес. Бул адамдардын жашы менен саны аргандай адамды ойго салбай қойбойт. 90 менен 70 жаш ортосундагы кыргыздар үркүндүн окуясын укқан же өзү “Үркүн” дүн урпагынан болгону үчүн “менин ата тегим кыргызстандық Үркүндүн 1916-жылы же 1937-жылы келген екен” деп айтала т жана уруусу менен ата қонушун тақ айтат. Мисалы: – Ыссық көлдөн, Таластан, Қоққор же Нарындан, Атбашылық деп чындыққа жақын маалыматтарды берет. 60 жаштан 40 жаш же 30 жашқача болгон кыргыз жарандары Жуңго “Манасы” жана манасчы Жүсүп Мамайдын өмүрү менен танышуу ба-

рышында “Үркүн”дүн тарыхый жолун из чалып окуганы боюнча қабары бар екенин туйунтқанга жараган азаматтардан жолугары анык. Ал бул сандагылар аябай эле аз санда. Еми 30 жаштан төмөнкүлөргө “Үркүн”дү түшүндүрү атайын эле сабақ берү менен бирдей орун алат. Кыргыз тилинин жалпы иштетилүү шартынын тарайышы ойлогондонда көп татаалдашты. Бул баягы “Манастагы” элүү жылда эл жаңы, жүз жылда болот жер жаңы деп айтылгандай, “Үркүн” дүн улуттук эс тутумдан көтөрүлгөнүн қабылдоого туш келдик.

“Үркүн” деген сөздүн артында турган Жуңго кыргыздарынын жалпы жандайын илимий чөйрөгө көтөрүүгө атуулдук менен аттанып, атайын жогоруда айтқан жерлердин бир бөлүгүнө келип, эл ара лап, матырыял чогултуп, китеп же мақала жазып жарыялаган Кыргызстандық окумуштуулардан Аблабек Асанқанов, Қадыралы Қоңқобаев, Ботанаев, Темирбек Тоқтогазиев, Тынычтықбек Чоротегин, Гүлзада Абалиева, Азиза Турдуева, Чинара Алымқулова, Жамбы Жусубалиева қатарлуулардын сапар эстелиги жана илимий туундууларынан бай ары кызыктуу баяндарды окуга шарт түзүлдү.

“Үркүн” гө түз байланышқан, қачкын элдин “үркүп” келип бул жақта, журт қурап, эл менен эл болуп бир қылымды башынан өткөрүп, Жуңго мамлекетинде жай - барақат күн кеңирип келген чыныгы улуттук тагдырдын қардуу баянын бул жақтан басмадан чыққан, “үркүн” кыргыздардын өздөрү жазған эл жана уруу түзүлуш жагдайы, ийгиликке қол жеткірген атақтуу адамдары жана алардын элге жасаган қызматы, өздөрүн үрүп - адаты, жалпы қоомдук абалы таныштырылған китептер да жарыққа чыгып, өз тарыхын өзү тақтап чыгуу иш жүзүнө ашырылды. Мисалы: Иле аймағында жашаган кыргыздардын фольклору, этнографиялық жыйнагы, адабияты, көркөм - өнөрү, ошол айыл же оодан, аймақ, облус қатардуу өкүмөттүк қызматтарда турғандарды атайын эле таныштырған; “Иле кыргыздарынын жөрөлгөлү маданияты”, 2004-жыл, (Көктерек кыргыз улуттук айылынын қурулғанынын 50 жылдыгына арналған). “Иле кыргыздары (1- китеп,)”, 2004-жыл. Жунус Жумадил жазған “Жуңго кыргыздарындагы Қытай уруусу жөнүндө изилдөө” 2014-жылы Кызылсуу кыргыз басмасынан жарық көрдү, қатарлуу бир қанча китептерди, Учтурпан ооданындагы кыргыздарга баш болуп Нурдун Жунус жазып, Кызылсуу кыргыз басмасынан 2010-жылы басмадан чығарған “Ақсуу кыргыз санжырасы” (Жамансуу кыргыз улуттук айылынын қурулғанынын 20 жылдыгына арналған), Ақсуу аймағындагы “Үркүн” дүн урпагынын жалпы абалы, уруу қурулушу сияқтуу эмгектерде қымбаттуу учур, биз іздеп жүргөн маалыматтар менен қамдалабыз. Кыргыз тилинде китеп

оқуялган кыргыз жарандары “үркүн” дүн чоо-жайын анализдеп алуу жагдайына ээ болуу максаты ишке ашырылды. Болупда уруулардын атынын такталышы тууганчылык байланыштын ашкере айтылышы, ашқан белдер – ашуулардын аты, чегаранын абалы, жолдордун аттары жанабашка көптөгөн билимдерди окуйбуз. Жуңго кыргыздарынын “үркүн” жөнүндөгү маалыматы жана самаалыгы “Манас” менен ажарына толуп турат.

(2) “Манас” жана “Үркүн”

Жуңго кыргыздарынын улуу инсаны, залкар манасчы Жүсүп Мамайдын сегиз урпак “Манас” айтымынын чыныгы топтолушу жана кол жазмага жазылышы чектемелүү мезгил 1916 - жылдын чыгышы 1917 - жылдын кириши менен деп анык белгиленет. Қақшаал өрөнүнө караган Учтурпан ооданынан, Акчий ооданынын баардык айылынан киши чогулуп Қарачий айылында, “Манас” айтуу басакеси өткөрүлөт. “Үркүн”дө Жуңго→Шинжаң→Акчий→ Қарачий айылына мааналап кыргызстандык атақтуу манасчы Сагынбай Орозбак кезинде “Манас” мектебинде бирге тарбия алган Жуңголуқ манасчы Жүсүбакун Апайды эш тартып келип, Акчий ооданынын Қарачий айылында жайбарақат бир жылдан артық убакыт жашайт, эки манасчнын даңкы эчак эле эл ичинде белгилүү болгону үчүн атайын “Манас” айтуушу маракесин өткөрүштү эл өздүгүнөн самаган эле. Жерлик бай манаптар өздөрүнүн төрөлүк салтанатын көрсөтүү максатында чоң мааракенин атын элдик улуу чыгарма “Манас”қа жүктөп, көп кырлуу ой санаасын коомдук салтанат кыймылы арқылуу ишке ашырышмақ болот. Бул “Манас” айтуушу маракесинде Жүсүп Мамайдын ага устази, “Манас” жыйноочу Балбай Мамай, “Манас” тын кийинки беш урпагынын түзүчүсү жана қоргоочусу Ыбырай Акунбек қатарлуулар қагышат. Ушул “Манас” айтуушудансон Балбай Мамай “Манас” эпосун қол жазмага жаздырып, жыйнап алуу ишин қолго алып, 12 жылда Жүсүбакун Апай менен Ибирайым Акунбектен Жүсүп Мамайдын сегиз урпак “Манас” айтымын жазып бүтөт. Ушул улуу учурду үркүн менен айтбай туралбайбыз. Дагы бир такталбаган маалыматта Саяқбай Қаралайев манасчынында үркүн элдери менен келип, эл арасында жүрүп кеткени туралуу уламыш айтылып жүрөт.

“Сен он жашка чыққанда араң жазып бүтүрдүм. Ыбырайым тагам болсо жарымын кеп, жарымын ыр менен айтты. Мен көбүн ырга айландырдым, деди. Кепти ырга айландырса көбөйүп кетет екен, деп китептерди мага берди”. “1916-жылы чоң качкын качып келгенде элден угушуп аргандай киши “Манас” ты қанча билем десе ошончо жазып алдым, кее биринде қол жазма бар екен, аны сатып алдым. Мен жазгандарым, аркимден сатып алган-

дарым: Чоюке, Шапак, Таабалды, Дыйқанбай, Балык, Найманбай ата бала, Сарыбагыш Мамырқан молдо сияктуу киши саны көп болгон, айтылган сөздүн көбү бирдей окшош. Тыныбектин айтуусундагы “Семетей” басмадан чыққан екен. Семетейдин үркөнүчкө барып суу кечкен жери бар. қалганы жыртылып жоқ екен, Тыныбектин баласы Ақтандалдым”... “Сагынбайдын айтуусу боюнча Алмамбеттин Көкчөдөн чыгып Манаска келгиче болгон аралыгын Акмолдо Ыбырай жазкан екен, Чалбай арқылуу атбашыдан алдым”... “Энесай боюндагы Қалмамайдан тартып Семетей, Сейтекке чейинкилерин қақшаалдақы қытай кыргыздарынын жомокчусу Жүсүбакун Апай уулуан өз қолум менен жазып алдым. кириштирип, кураштырдым, көп аракет қылдым, жер, эл, баатырлардын, тулпарлардын аттарын жомок боюнча алдым. кириштиргенде көп күч жумшадым, деди”, “ошондон баштап “Манас”, “Семетей”, “Сейтек”ти қоюп, “Кененим”, “Сейитим”, “Асылбача-Бекбача”, “Сомбилек”, “Чигитей”лердиүйрөндү”. ...“Агам Балбай жана бир кепти айткан: Тыныбектин “Семетейинин” көбү жоқ. Қазақтардын бузулушу, сыр қорғондун қамалы, Байтайлақтың өлүмү, Қоңурбайдын Семетейди өзү чакырып барып өлтүрөм деп өзү өлүшү деген, күрпүлдөктөкү қызыл уйук Дөө, жалғыз көздүү Мадықан, Жамгырчынын өлүмү, Буруулдун бутунун сынышы, Жубатайды Гүлчоронун өлтүрүшү, буларды Жүсүбакун дун айтуусу боюнча “Семетейге” қоштум, деген эле”... “1966-жыл 6-айдан 1978-жыл 11-айгача күмөндүү адам болуп қалдым. 1971-жылдан 1975-жылгача бутум басбай қалды. Бул кезде мени жеримен ажыратып (қарабулақты аймақ), Ақбулуң деген жерге үйүм менен көчүрүп алып келип қойду. бул кезде көптү көргөн, агам менен бирге жүргөн санжырачы бир киши менен бирге болдум (Төрөқан аттуу). Ал кишиден 1505-жылдан берки Шинжаңдақы кыргыздардын абалын уқтум.Төрөқан: албай “Манас”, “Семетей”, “Сейтек” тен башка беш баатырды жаздым дечү эле. ошолорду үйрөнсөн арбагы жөлөйт деди, мен айтам, Төрөқан, Қыдырмыш – деген эки киши тыңшайт. Кененимден төмөнкү беш урпақты толуктап алдым”... “Эшмат ага айтқандай, көргөн түш белгисиз иш, мен агам Балбайдын жазган жазмасынан үйрөндүм, толук емес, бешинчи урпак Сейитимдин теңин таштап айтыпмын, еми толуктадым (Манасчы 1989-жылды күбөгө тартат)”... “Манас эмгекчи элдин чыгармасы, жалғыз бир киши толук билем деп айтуу қыйын кеп, мен ошонун биримин. Эшматтын айтуусунда: Сагынбай молдо эле, жуптап шыбырғактагып айтуучу эле. Жүсүбакун айтқанда, сөздүн агымына қарай аракетин өзгөртүп элди қызыктырчу екен”... “1978-жылдан бери қарай улам унутқан жеримди эстеп,

толуқтап олтуруп бүгүнкү күндө сегиз урпак “Манасты” алгачкы иретте кагаз бетине түшүрүп болдум.” (Манасчы өкүмөт толук ишеним көрсөтүп, айлык алчу кызмат катары өзүнүн “Манасын” өзүнө жазып чыгууну тапшырганын ушундайча элге тапшырды)...“мурунку жомокчулардан Сагынбай, Жүсүбакун Манасчыларда Асылбача - Бекбачалардын убагына келгенде, Бекбачанын көчөдөн насия алып калган, жат уруктун кызы болгон катыны эки уул төрөгөн, Бокногой, Жокногой деген, эне - бала биргелешип кийин Бекбачага кастык жасаганы айтылган. ал мен “Манасты” алты урпак менен түгөнүп калабы деп шарттуу түрдө кийинки эки урпакты кошуп турганым жок, анын өзүнчө тарыхы бар. бул эки урпак баатырдын аты жана азыраак иш-аракеттери “Кененимде” мурда эле тапшырылып кеткен. Қошойдун жеени Алп Бозой кызын Бекбачага берип, ошондон төрөлгөн бала Сомбилек болду. Мен эсиме алганымды калтырбай айттым, өз калыбында сүрөттөөгө тырыштым”... “жомоктун өзүн, мында эл аты, жер аты, эр аты, жограпиялык атоолор, мен айтканда тегеле өзгөргөн эмес. Ыбырайымдын жомогу кара сөздө азыркы салттык окуясы боюнча эле айтылган. бирок, кыска, ары өтө эле жөнөкөй айтылган. мен жомокту толук үйрөндүм. бирок, аны ырлаштырып айтууга күчөдүм, сөздөрүн көркөмдөдүм. ырга айланган кара сөз түрүндөкү жомоктун көлөмү узарып кетти”...“салттык окуяда Семетей эгиз уул төрөлөрүн алдын болжоп, бирөөнүн атын Сомбилек бирөөнүн атын Чигитей коюну тапшырат, бирок, балдар туулганда көкүлдөрүнө карап, кубанычта Асылбача - Бекбача деп эле коёт”, “эң негизкиси, Сомбилек менен Чигитейдин атын чаташтырып, теги кимиси 7-урпактын, кимиси 8-урпактын аты экенине өкүм бере албай калдым, анткени, булардын жөрөлгөлүү жомогу эсимде турса да көп айтып көрбөгөнүмдөн будалана түштүм. мени менен кошо жомок үйрөнгөн агам Жумалы Келбайды (айтылуу жомокчунун дареги акчий эл жөө жомоктору деген китепке каралсын) издеп, ошондон сурап, абдан бирдикке келип анан айтайын деп айтпай койдум (Манасчы 1964 жылды атайын ескертет)”.

(3) “Үркүндүн” жүз жылдык өмүрү жана бүгүнкү доор

“Үркүндүн” жүз жылдык өмүрүндө Жуңго кыргыздары сан жагынан көбөйдү, каада салт көбөйдү ары түркүн түскө кошулду. Улуу эпос “Манасты” айтуучулардын өрүшү кеңейип, көркөм ооз эки аткаруучулук жагынан үлгү жана тажырба топтолуп, эки мамлекеттин аймагында тең кол жазмага жаздыруу жансыз болсо да эң жакшы айтылган жомогун кагаз бетинде сактап калуу, ооз эки айтуучулук жөрөлгөсүн ансайын кеңири

жайылтуу, көркөмдүгүн көтөрүү боюнча чындык иш аракеттер иштелди. Кыргызстанда Сагымбай Орозбак варианты жазылып калды. кийин Саякбай Каралайев варианты жазылып бүттү. Жүсүп Мамай варианттын сегиз урпак айтымынын сөгү түзүлдү. Байыркы кыргыз тилинин “З менен С дыбышынын катуу доошто айтылышы, Қ менен Х нын орун алмашып сөзгө кошулушу, Ж менен Й да орун алмашып иштетилиши “сияк өзгөчөлүктөр тилди байытып эне тилдин тунук ары көнө сапатында сакталышына түрткү болду.

Бирок жүрөгү жараланган, саясий кызыкчылыктан оор зыян тарткан эл асыл жанын аман алып калуу мақсатында башын катып бөтөн эл, бөтөн жерге зордук менен жан сактаганга барганда, буйруган күнгө шүгүр деп, карапайым адам болуп жашап калууну тандагандар көп болду. Азыркы Жуңго кыргыздарынын бир мамлекетте жакын эле журттарда жашап, башка башка тил, башка башка каада салт, андан өтүп башка динге сыйынуу жашоосун тандаганы бул сөздүн күбөсү!

Азыр Билим чабуулу, замандашуу жолу менен кошулуп, техникалык башкаруунун чабулу кыргыздарды басып келди. “Үркүндү” урпактардын эсине салып, кай күндө да улуттук кадыр-баркын таанып өмүр сүрүүгө жетектешибиз зарыл болуп турат.

Ушу күндө “Үркүндүн” урпактары аргандай себептер айынан уйгурга, казакка, моңголго, ханзуга өздүгүнөн сиңип урпак жаңылоо же улуттун сөөгүн өзгөртүү тагдырын эркин тандап калды.

Төмөндөкү адамдар Жуңго мамлекетинен чыккан даназалуу, элге өзгөчө эмгеги менен кадыр барыктуу болгон инсандар “Үркүн” бир жагынан байланышап турат. Мисалы:

Балбай Мамай (1896–1937) үркүндүн болгон кези 1916 жылы 23 жашта болуп, Жуңго “Манас” вариантын жыйноого камынган. Сагынбайды өз көзү менен көрүп “Манасын” уккан, кийин Актан Тыныбек уулу менен достошуп, ооз эки айтуучулук өнөрлөрүн же башка да чыгармачылык тажырбаларын үйрөнүшкөн. Үркүн менен “Манас” эпосунун Жуңго вариантынын жазмага жазылыш убакты бирдей башталган. Бир топ чоң манасчылардын жүз көрүшү, ооз эки жомок аткаруу чеберлигин ортодо көрсөтүү маанайы болгон. “Манас” эпосунун сегиз урпактуу өзгөчө курулушунун түзүлүү барышы тең кадамда жүргөн.

Үсөйүн Аажы Асаналы (1916–2006). залкар окумуштуу. Санжырачы. улуттук дин жана “Манас” менен бирге өскөн. “Үркүндү” эң жакшы тааныган инсан. Белгилүү себептерден “Үркүн” жөнүндө атайын маалымат бералбай кеткен.

Абдыкадыр Токторов (1916–2006) үркүндүн таасиринен кийин Ташкентке барып билим ал-

ган. И. Арабайевдин алиппе тамгасын Жуңго кыргыздарына таратып 26 арыпты 30 га көбөйтүп кыргыздар сабатсыздыкты жоюосуна зор салым кошкон.

Анвар Байтур (1938–1991) Түрк элдерине белгилүү тарыхчы. Аксуу аймагынын тургуну. Балким үркүндүн элинин урпагынан болушу мүмкүн, өмүр таржымалында үркүн элинин байланышы боюнча эчкандай дарек берилген эмес.

Ысакбек Мононов (1902–1949) Жуңго азаттык армиясы Шинжаң үч аймак улуттар көңтөрүшчүл армиясынын Генералы болгон. Шинжаң үч аймак чөлкөмүнүн амандыгын көп жыл коргоп келген даңазалуу аскер башчысы.

Амантур Байзақ (1919–1981) атактуу акын жана коомдук ишмер болгон. Көркөм текстин эски жараны болсода, чегарасыз байланган жашоо ата текти аргандай жаңыртууга мүмкүндүк жараткан.

Шаргекбек Сыдык (1925–2005) жалпыга белгилүү сийасион. Жуңго “Манас” эпосуна бир топ жыл жетекчилик кылган таанымал ардагер. Қойчудан өсүп жетилип Шинжаң өлкөлүк улуттук генералдардын катарынан орун алган даңазалуу инсан. Үркүн же Үркүндөн мурун келген элидин урпагынан. Үркүндүн тарыхый катмарын эң толук түшүнгөн.

Адабияттар:

1. Токтобүбү Ысак Адыл Жуматурду “Залкар манасчы Жүсүп Мамай” Бейжын шаары, улуттар басмасы, 2007 жыл.
2. Жүсүп Мамай “Мен манасты кандай айтып калдым”. “Манас” эпосу боюнча илимий макалалар жыйнагы (1) Шинжаң эл басмасы. 1991-жыл 38 бет. Үрүмчү шаары.